

PAVLA

T O N E S E L I Š K A R

Na stopnicah, ki so se spuščale od cerkvenih vrat na trg, je pridržala mati Pavlo za roko. S prstom in pogledom je obkrožila ceste in hiše ter spregovorila z jokavim naglasom:

— Le poglej si še enkrat! To je mesto. Tukaj je mnogo, mnogo ljudi. Sedaj sva molili h gospodu Bogu in še in še te bom z gorko molitvijo priporočila devici Mariji in Jezusovem srcu, da te bosta obvarovala vsega hudega. Vidiš vse te ceste? Sto jih hiti po njih na ono stran, sto na drugo, ti pa nič ne veš, da je vsak drugi hudoben in grd. Satan preži za vsakim oglom, ti pa vedno misli le na svojo čisto dušo. To je edini tvoj zaklad, vsa tvoja dota — saj veš, da nimamo ničesar. Stara sem in bom kmalu umrla. Pred teboj pa je še vse življenje; trpljenje in žalost, veselje in ljubezen.

Pavla je gledala na trg pred seboj. Kmet hodi počasi s premišljeno trdimi koraki skozi vas, vsi ti ljudje pa imajo silno naglico. Na vasi se ljudje prekrižajo, ko gredo mimo cerkve, tu pa kakor da je ni. Pa vendar je ta cerkev velika in lepa za pet vaških cerkva. Ženske imajo prelepe obleke, tesne kakor tenčica, prozorne, da je vse telo bolj na cesti kakor pod oblačili. Lepo je gledati takole z visokega na trg, toda mati jo pelje po stopnicah navzdol in pred razpetim Kristusom, ki visi na zidu, se še enkrat ustavi in poljubi rano na prebitih nogah. Spomni se, da bo hči ostala v mestu, da se bo sama vrnila v vas. Nagne glavo in jo gleda. To svojo hčer, to cvetočo mladost, vso to njeno ljubezen in nado. Ozka, koščena brada ji zatrepeče, majhne, vdane oči mežikajo in po izsušenem, razgubanem licu spolzi solza. Čuti hčer, ki gre od nje, čuti, kako se ji trga iz srca, pa pogleda na križ, da ne bi delala težkih ur dekletu, ki mu je hudo.

Potem ju je na cesti objelo vrvenje in kakor dve plašni srni sta se ogibali ljudem, vozilom, preko ceste sta bežali, kakor pred nečem neznanim, ki jima je bilo tu v mestu vedno za petami. V stranski ulici sta se pomirili. Tu so bile hiše nižje kakor sredi mesta. Vendar pa so bile kakor majhni gradiči, obdani z lepimi, ograjenimi vrtovi. Kakšne lepe rože! Na njenem vrtilču cveto zajčki in srčki in papeževe sveče, ki segajo koči do strehe...

Bilo je poldne. Zvonovi so doneli od vseh koncev mesta, sirene so tulile kakor lačne zveri.

— Sedaj kosijo. Gospode ne smeš motiti pri jedi. Počakajva!

Sedli sta na klop pod kostanjem. Vroče je bilo, pomladni veter je dvigal prah in spodnje veje kostanja so bile vse sive. In ko sta odmolili, je vzela mati iz cekarja kos koruznega kruha in domače slanine. Človek ne more biti lačen. Ljudje so hiteli mimo njiju, nihče ju ni pogledal. Prašni in zasopli delavci, debeli plešasti gospodje, drobne deklice, stare žene. Četa utrujenih vojakov je korakala pojoč z ostrimi, sekajočimi koraki. Krajni v zadnji vrsti se je ozrl v Pavlo in ji pomahal z roko. Zardela je in pogledala vstran, da se je laže nasmehnila pozdravu in lepemu fantu, ki se ji je prvi nasmehnil sredi mesta.

Mati je mislila. Težko, naglo. Njen razum je tipal na vse strani, da bi zgrabil in oživil pametne besede, ki jih je namerila hčeri. Sama tudi ni bila dostikrat v mestu, pa vendar je le bila nekajkrat in je hotela poučiti hčer, ki odhaja od nje.

— Gospoda, pri kateri boš služila, je z nami celo majceno v sorodu. Seveda se tega ne spominjajo več. Gospod je visok uradnik, spoštovan mož, dober človek, pa tudi gospa ni napak. Otrok nimata, služba ti bo lažna, če boš pametna, ubogljiva in ponižna. Vse natanko pazi, kaj jima je všeč, kako se to dela, kako se z onim opravlja, poslušaj, kaj govore, glej, kako se obnašajo, da se boš tudi ti vedla po mestno! Temu se boš kmalu privadila. Potem pa veš, tole ti še enkrat poudarim: Moških se ogibaj —

— Oh, mama. nikarte o tem! jo je sramežljivo prekinila Pavla.

— Nič! Mati ti vendar lahko o tem govori? To so nauki, stara sem in izkušena, pa že vem, kaj je prav in na mestu! Moški v mestu so hudobni. Laskal se ti bo, obljubljal sto in sto reči . . . Naj ti še samo to povem, da je ni večje nesreče za dekleta, kakor če pade! Če se spomniš Žnidarjeve Reze, ki jo je stari nagnal iz hiše, ko se je zonegavila z neznanim dedcem na sproščenju, in potem ko veš, kako se ji sedaj godi, boš lahko pazila, da ne bo s teboj prav tako!

Pavla je gledala v tla in je polovico besed preslišala. Doma si je zelo želela mesta. Posebno kadar so viharji majali trhlo kočjo in so bliski opletali okoli zvonika. Vasica je bila ob takih hudih urah majcena in nebogljen . . . Mesto pa je trdno iz kamena zidano, tam se človek skrije tudi pred božjo jezo. Že bližnji trg se ji je zdel mogočen. Vendar pa je bila precej razočarana. Vse te ulice so se ji zdele kakor nitke brez konca in kraja, kamen in asfalt je žarel kakor peč, vsi ti ljudje pa so ji bili dvakratni tujci — saj je nihče niti pogledal ni. Velika žalost jo je obšla in najrajši bi se z materjo vrnila. Toda doma je lakota in skozi streho dež curi in mati hvali:

— Mesto je kakor loterija. Samo na pravo številko moraš staviti! To je tvoja nedolžnost in ponižnost, in Bog, ki je dobrota sama, te ne bo zapustil. Sedaj pa le pojdiva!

*

V stanovanju finančnega svetnika Drganca se plazi mrak izza zaves. S tihe ulice prihajajo zamolke stopinje, ki se odbijajo od pločnika, ura bije žametno, kakor da bi nekje pozvanjali zvonovi.

Pavla je sama. Sama v kuhinji, sama v štirih sobah, sama med tem lepim, mrtvim pohištvom, zavesami in zrcali. Gospa je ob morju že dva tedna, gospod je vse dni v službi in prihaja šele ponoči domov. Ves dan postopa po sobah, briše prah, zaliva rože, krmi kanarčka v kletki, posedla po mehkih stoli in gleda knjige s podobami, ki jih ima gospod v omari. Odpira omare, kjer so gospejine obleke in boža svilo, ki se v mehkih gubah pretaka med njenimi prsti. Ogleduje se v velikem zrcalu in ji je prijetno, ko se vidi od prstov do glave. Preklada brušene stekleničke z dišavami in porcelanaste doze, iz katerih gre lepota v gospejin obraz.

Ko se znoči, pripravi gospodu posteljo, si skuha večerjo in ko je takole sama, ne ve, kaj in kako bi. Gleda skozi okno na vrt in rože močno dehte. Misli na dom, toda čemerna in črna kamra njene mladosti je vpričo vseh teh sob, ki so obložene z lepoto in bogastvom, daleč za svetlimi spomini. Iz nje sili vaško dekle in mesto gre bolj in bolj vanjo. V nedeljo hodi k maši in popoldne tudi k nauku, materina beseda leži še vedno sredi srca . . . toda zdi se ji vendarle, da so vrtnice lepše od njenih zajčkov in papeževih sveč, da so ulice vendarle udobnejše kakor razvožene vaške poti, da je njena sobica kakor raj proti temnemu kotu v koči in da je vse, karkoli jo obdaja, nekako bolj sproščeno in razgibano, bolj usmerjeno in dognano kakor doma.

Doma je prišla zbita in razbolela od žetve in se je vlegla ter zaspala in ko se je zbudila, bi še kar ležala, saj je bila noč prekratka, da bi izbrisala skeleče bolečine iz svojih udov. Tu je sedaj spočita, sveža in kar ne dá se ji spati. Od pomladi sem je marsikaj videla, mnogočesa se naučila, zanimive stvari slišala in gospa je bila dobra z njo. Še preveč. Kar razvadila jo je in šalila se je z njo po domače ter ji je zaupala. Kadar jo je obiskal doktor Rejc, je dejala:

— Pospravi liker in kozarce nazaj v omaro. Gospodu ni všeč, če je doktor tu!

Ko je bil gospod za par dni v Beogradu, je bil doktor vsak večer njen gost. Sedela sta na zofi in Pavla je videla skozi priprta vrata, da jo je poljuboval.

— Bog ne daj, da zve za to gospod! ji je zabičevala.

Pavla pa je mislila in ugibala, kako je vse to čudno v mestu. Moža poljubuje, doktorja poljubuje . . . Gospa ima moža, doktor ima ženo . . .

Gospod je precej molčeč. Zjutraj vstane, zajtrkuje in gre v službo. Po kosilu se vleže, popoldne odide. Pred polnočjo ga ni nikoli domov. Nekoč je slišala, da je prišel z njim tuj ženski glas. Ko je pospravila spalnico, je našla na nočni omarici srebrno dozo za puder, ki ni bila gospejina . . .

Ko je včeraj snažila gospodovo obleko, je našla v žepu fotografije. Na ovitku je bilo napisano: „Nur für reife Männer.“ Gledala je sliko za sliko. Lepe, gole ženske so se vdajale moškim . . .

V njej je bil čuden nemir in zamišljeno je slonela zvečer na oknu in noč je bila topla. Iz zemlje je dehtel gorak vonj po prsti kakor iz prekopane njive. Po ulici sta šla fant in dekle tesno objeta in zdaj pa zdaj se je on sklonil nad njen obraz.

V Pavli se je dramila ženska. Zasanjala je o prelepem fantu, ki bo prišel mimo in se ji bo nasmehnil. Mogoče baš oni iz pojoče čete, ki jo je prvi pozdravil v mestu. Ah, morda pa Anza, ki je daleč, daleč v Holandiji.

*

Spala je v sobici poleg kuhinje. Imela je lepo, belo posteljo, omaro, skozi okno se je videlo na vrt.

Slekla se je in v postelji je pod svetilko brala iz molitvenika, ki ji ga je dal gospod župnik. Molitev, ki ji je bila pred očmi, se je vedno bolj razblinjala ob čereh novih misli, ki so tkale hrepeneče želje, katere je do sedaj gazil strah materinih besed.

V nji je rastle ljubezen ko nema sila, ko neznana sladka boleost, ki jo človek občuti pred trenutkom spoznanja. Njeno mlado, polno, zdravo telo je koprnelo po doživetju in v mislih je ljubila vojaka, ki se ji je nasmehnil. Slonela je na komolcu in se potapljala v morje predstav, ki so bile mikavne in lepe.

Kmalu po polnoči je slišala na ulici živahno govorjenje in smeh ter je kmalu za tem čula, kako rožlja ključ v ključavnici. Spoznala je gospodov glas, drugi so bili tuji, neznani.

Vsa družba je odšla v sobo. Slišala je žvenket kozarcev in pesem, ki so jo peli. Potem je nekdo hodil po kuhinji in močno potrkal na njena vrata. Takoj nato so se vrata odprla in gospod je stal na pragu. Njegov bráz je bil rdeč od smeha in viña. Mislil je, da spi. Ko jo je zagledal v postelji, vso toplo od odej in rjuh, ter njene gole roke in iznenadni obraz, v njenih očeh pa vso tisto deklinško nedolžnost, je stopil za korak naprej, pa se je premislil in dejal:

— Pavla, črno kavo nam skuhajte!

Šel je. Pavla se je hitro oblekla, pristavila vode na plin in pripravila skodelice.

V jedilnici je bilo veselje. Gospod je pripeljal s seboj tri prijatelje, s katerimi se je sešel v restavraciji, in vsi so bili polni vina, brezskrbnosti in razposajenosti. Pili so liker, se smejali dovtipom in zakadili sobo do stropa.

— Samo še deklet nam manjka! je vzkliknil star gospod, ki je na široko sedel v fotelju.

— Kaj boš z dekleti! so se smejali mlajši. Ne bodi tako neugnan. Dovolj si grešil! Sedaj misli na pokoro!

— Saj nisem tretjerednik, hehe! Malce vampast sem res, ampak ženske mi še vedno teknejo! Kar silijo vame.

— V tvojo listnico, ne vate! Kar vzdigovalo jih je od smeha, smejali so se vsaki malenkosti. Kako je človek otročji od vina!

Pavla je prinesla kavo. Vsi so utihnili in gostje so jo premerili od nog do glave, jo z očmi razgalili do kože in se nasmihali zalemu dekletu.

— Sedaj greš lahko spat! je dejal gospod Drganc.

Ko so bili sami, je debelinko v fotelju vstal, se naklonil gospodarju in zadeklamiral:

— Čestitam! Imenitno deklico imaš v hiši!

Gospod se je nasmehnil in se za trenutek zamislil. Bil je baš toliko pijan, da so bile misli dvignjene preko vsakdanjosti in si je zaželel, da bi odšli.

Gostje so si pomežikovali in debeli se je udobno naslonil na naslanjač, srkal črno kavo in modroval:

— Takole, dragi moji, se kar prijetno živi. Kadar imaš poln trebuh in pod jezikom sladko pijačo ter v mislih žensko, ki te čaka v topli postelji — — — Ampak, pojdemo še v bar! Gremo —? Dve zamorski baletki sta baje prav brhki deklini. Hajdimo!

— Dobra ideja! sta dejala ostala dva. Saj greš z nami, Drganc —?

Tožil je, da ga glava boli in da mora biti zgodaj v uradu.

— To je malenkost! Izrabi vendar priložnost! Žene nimaš doma, glavobol pa ti bodo pregnale zamorke!

Silili so vanj, pregovarjali ga, toda se ni vdal. Med vrati je debelinko zašepetal sosedu:

— Ko bi imel jaz doma tako poslastico, ne bi silil v bar . . .

*

Sedaj je bil sam. Hodil je nekaj časa po sobi sem in tja, izpil par kozarcev likerja, kadal cigarete ter stopil v kuhinjo.

Tam je bila tema. Obstal je nekaj hipov, potem se je na prstih približal njenim vratom. Skozi špranjo na pragu je silil žarek luči. Naglo je odprl vrata.

Pavla še ni zaspala. Sedela je na postelji in si razpletala lase. Začudeno je gledala v njegov spremenjeni obraz in v zadregi je prekrižala roke čez prsi.

Gospod se je vsedel kraj nje, jo naglo objel okoli pasu, ji nagnil glavo in jo poljubil.

Tako nenadno je vse to bilo, da niti misli niso mogle stopiti tako naglo v vrsto jasnih dognanj. Tesno jo je stiskal k sebi in ko je vstala, da bi zbežala v kuhinjo, jo je bližina moža prikovala v njegove roke in ko je slišala klic svojega imena, ter je potem v temi, odrivajoč ga od sebe tiho zajokala, se ji je telo sesulo kakor v meglo in obvisela mu je v rokah kakor ranjena golobica.

*

Jesen je oblivala mesto z dežjem. Včasih se je za hip zjasnilo in skozi razvlečeno jato oblakov se je vsula solnčna luč po mokrih strehah in tedaj so dalije na vrtu gorele na vso moč, kakor da vedo in slutijo smrt, ki prihaja izza meglenih gora.

Gospa Zora je doma in se dolgočasi. Ure in ure poležava na zofi ter bere. Ali pa sedi pred ogledalom in se gleda. Uravnava si lase na sto načinov, črta si po obrazu z barvniki, briše, popravlja, vsako črto primerja v luči, v senci, v poltemi.

Pavla ji podaja stekleničke, pomade, glavnike, greje ji škarje. Razrastla se je bila. To vaško dekle je čez noč dobilo poteze mestnih lepotic. Njena, prej od solnca ožgana in ne povsem čista polt je dobila v teh vedno zastrtih sobah nekak zamolkel bronast odsev in njeni črni lasje ter nenavadno globoke oči, obrobljene zgoraj z močnimi žametnimi obrvmi, spodaj pa podprte z motno rdečico ovalnih lic, potem pa usta, ki jim je bila zgornja ustnica gladko napeta in vzbočena ter somerno izoblikovana v tiste značilne črte, ki jih je lepota ustvarila lepim ženskam — dà, vse to je stvorilo živo razliko med obema obrazoma v zrcalu.

Tam obraz, ki je bolj sličil idealnemu zamisleku plehkega slikarja, dekorativna skica z vodenimi barvami nastavljenega portreta, tu izmodelirana glava, ki je spominjala na grobo izcelizirane Rodinove bronaste plastike, ki govore baš v tej svoji neizdelanosti o narurnem živem življenju. Razrastla se je bila.

Resnično, tako nekako kakor roža, za katero smo se že zbali, da nam zdaj pa zdaj prične hirati. Naenkrat, kar čez noč pa nastavi nove

odganjke in se razbohota. Kljub vsemu temu je bila v vsem njenem telesu neka prikrita skrb. Njena živahnost se je umirila in resnoba, ki je prej ni kazala, ji je poglobila izraz.

Gospa se je vrnila z morja čemerna in razdražena. Doktor Reje ni nič več zahajal v hišo. Mogoče je baš ta samota tako mučno vplivala nanjo. Z možem sta se na tihem prepirala. Včasih po več dni nista spregovorila besedice. Sedela sta vsak na eni strani mize in se kujala.

— Naveličal si se me! mu je očitala.

— Zelo nerazsodno govoriš. Kako utemeljuješ to svoje najnovejše odkritje?

— Ker si ljubosumen.

— Prav nič! Samo tega ne trpim, da bi ljudje slabo govorili o tebi.

Gospa se je razjokala, obraz se ji je spačil v nečedne gubice in razjarjeno mu je odgovarjala.

— To si le izmišljaš. Doktor je poštenjak in to ni res, ni res! Med nama je bilo zgolj čisto prijateljstvo. On je literat in je gojil do mene le idejno nagnjenje!

— Dà, dà! Čisto prijateljstvo . . . Med moškim in žensko ne more biti prijateljstva. Hoho, potem pa literatura in idejna vez . . . Vsi literatje, sploh vsi umetniki bolehajo na domišljiji, da jih imajo ženske rade! To je le ostanek onega klasičnega vlačuganja, ki so mu rekli takrat trubadurstvo!

Gospa je planila s stola in mu vrgla v obraz:

— Materijalist! Grd materijalist si! Da te ni sram govoriti tako s svojo ženo! Če se zanimam za literaturo — — —

— Že prav, to je lepa čednost. Ampak literaturi na ljubo ne bom dajal svoje žene v zobe!

— Govoriš in misliš kakor kak neotesanec. Prav ničesar višjega, globljega ni v tebi. Doktor je vendar ugleden pisatelj in poročen človek, ki ljubi svojo ženo!

— Kar se tiče uglednosti v literaturi, se ne strinjam s teboj. Tisto o ljubezni do svoje žene pa naj ti bo v svarilo in ga torej ne odvajaj od tega!

— Okrutnež!

*

Popoldne si je pred ogledalom zastirala gube, ki so jih povzročile solze. Počasi se je pomirila. Poklicala je Pavlo. Dvakrat. Pozvonila je v kuhinjo. Nikjer je ni . . . Našla jo je v svoji sobici vso blede in prepadeno. Stala je ob oknu in se je tresla, v njenem obrazu je bil izraz strahu in žalosti.

— Za božjo voljo, kaj pa vam je, Pavla —?

Pavla je zlezla vase, še bolj prebledela in skrivala obraz pred njenimi pogledi.

— Slabo mi je. Ne vem, kaj je . . .

Glava ji je udarila po mizi, ko se je sesedla na stol, in vse telo ji je drhtelo od silnega joka.

Tedaj je gospo spreletelo in je dognala iznenadeno:

— Pavla, ti si noseča —?

Pavla je kriknila in se stresla kakor pretepena žival. Padla je na kolena, sklenila roke, pogledala gospe v oči in presunljivo zaihtela:

— Gospa, pomagajte . . .!

*

Pavla leži v postelji. Nesreča jo je zgrabila s silnimi kleščami. Noč je temna in to ji dobro dé, zakaj podnevi kakor da jo vse gleda. Stene so se ji zdele bolj srečne in ptička v kletki skače ter rože cveto — v vseh teh stvareh se ni ničesar premaknilo, samo v nji, v njenem telesu, v njenem srcu se ruši, ruši . . .

Za hip utegne misliti in tedaj se zgodi, da se zgostijo vsi oni dogodki, ah, kaj dogodki, one megle, ki so jo zajele tisto noč, prav za prav one mučne hudournne sanje, iz katerih se je prebudila, da sama ne ve kako. Domneva, da je bilo vse samo trenutek bolešno sladke pijanosti. Tako nekako, ko se je prebudila pred leti, potem ko je močno pila na sestriini poroki.

Zgodilo se je: Mož je prišel, jo je ugrabil in je šel. In to je njeno zlo. To zlo jo tare bolj kakor oživljajoče se dete v telesu. Telo je meso, telo prenese bič in palico in vse muke tega sveta — duša pa je in je ni. Pa vendar je vse le njeno, ves človek je kakor okovan vanjo. Zlo jo stiska: Mož je prišel in ni bil mož. Bil je vampir, ostuden ptič, bil je satan, ki ji je pogubil dušo.

Ni bil vojak iz pojoče čete, ni bil prelepi fant njenih deviških sanj, za katerega je hranila svojo nedolžnost, ni bil Anza, ki je v Holandiji. Sedaj pa leži na postelji, strta, poteptana in sad one pošastne noči se ji grize v trebuh.

Vzdignila se je, zakričala v noč in če bi ga dosegla s svojimi zobmi, bi ga pregrizla ter izgrebla iz sebe seme hudičevo.

*

Gospod in gospa sedita za mizo in obedujeta. Še vedno sta sprta. Gospa nosi sama na mizo, v kuhinji je vse tiho. Gospoda se polašča nemir.

— Kje je Pavla? vpraša svojo ženo.

— Slabo ji je, reče gospa.

Molk. Molče jesta. Gospod skrivaj opreza po svoji ženi in ne najde ničesar, česar še ni bil opazil na njej. Včasih si je zaradi Pavle malce izpraševal vest, toda je vse to na kratko opravil sam s seboj, da je bila tista idilična epizoda le čisto samoumevna točka v njegovem življenju, zaradi katere ni nikomur podajati računa. Čemu se neki sploh vznemirja zaradi deklet! Vraga, ni bil prvi, ne bo zadnji, ki tako dela. Sicer pa ni bilo to nikako razmerje, niso bili nikaki intimni odnošaji, prav nič srčnih zapletljajev — kako tudi, do svoje deklet vendar ne bo gojil sentimentalne ljubezni. Tisto, kar je bilo — na, prava reč, ženske so pač za to, da jih rabimo. Pogledal je še enkrat svojo ženo. Dà, prav ničesar ne ve!

Gospa pa le ni mogla molčati.

— Če govorim sedajle s teboj, ne govorim, kakor bi že pozabila tvojih krivičnih besed. Le zaradi Pavle. Nekaj bo treba ukreniti!

— Kaj —? Kaj se je zgodilo?

— Noseča je.

Gospoda je za hip zazeblo, pa se je domislil, da mora biti baš sedaj ravnodušen in trd. — Tedaj ji odpovej službo.

— Ampak pomisli, kaj bo z dekletom! Kam naj gre?

— Mar misliš, da bo ostala pri nas —? Ne, ne, nikakor ne! Naša hiša ni zavod za pokvarjena dekleta, ni porodišnica!

— Ne bodi no tako neusmiljen! Zaradi tega deklet še ni pokvarjeno! Imela je pač smolo. Mislila sem že, ko bi jo poslali k doktorju —?

— Ali si ob pamet?! Naj se zgodi kaj in deklet vrže vso krivdo na nas. Sicer pa nič sentimentalnosti! Takoj mora iti, plačaš ji za mesec vnaprej. Če ji daš nekaj kovačev več, je vse, kar moremo storiti.

Gospa leze počasi v razum in že se ji zdi njegovo mnenje pravilno. Saj res, s tako žensko v hiši je hudo. Je pridna, krotka — ampak takole je nemogoča. Malo težko ji je vendarle, nagnati človeka iz hiše, pahniti ga tako rekoč v obup. Ampak njena čuvstva so le še skromni ostanki, odmevi iz romanov, moralni predsodki boljše družbe pa, v kateri živi, so jačji. Bolj praktični in lažje izvedljivi! V mislih si že sestavlja pismo, ki ga bo pisala materi, da prav za prav to ni nič hudega, da je pač nesreča in kadar da bo konec, da pride lahko nazaj . . .

— Meni je prehudo. Ti ji povej! je dejala po dolgem premišljevanju.

Hodil je nemirno sem in tja. Bil se je zamislil in je preslišal njene besede.

— Ti ji povej. Jaz ne morem. Rada sem jo imela, tako mi je težko srce. Bila je tiha in ponižna . . .

— Dà, povedal ji bom!

*

Pavla je vstala s postelje. Slabost je pojenjala, počutila se je zopet zdravo in krepko za delo. Obraz ji je bil še malce bled, oči še vlažne od solz in glava jo je bolela od prečute noči.

Ko je hotela iti v kuhinjo, je stopil v njeno sobico gospod. Njegov obraz je bil resen, strog, oči so očitovale samozavest in žgočo krutost, da se je Pavla zgrozila in kakor preplašena senička zlezla v kot.

— Torej, Pavla, ker je tako z vami, morate iti. V knjižico sem vam napisal najboljše spričevalo. Gospa je pisala materi tako, da ne bo preplašena. Tu imate plačo za dva meseca.

Pavla se je pogrezala v neko otopelo bol, ki jo je bolj in bolj grabila. Sedaj stoji pred njo oni, ki ji je vžgal znamenje sramote in nesreče. Tu pred njo stoji hudoba, ki je kruta in velika, ogromna, da sega do stropa, in njen glas je kakor sikanje kače, ne, kakor grom, ki se vali iz neba.

Povesila je glavo kakor obsojenka pred sodnikom in srce ji je govorilo, da je treba prositi milosti in usmiljenja. Tiho, šepetajoče je dahnila in se zbala celo tega tihega svojega glasu:

— Gospod, kaj ste mi storili . . .

Gospod je stisnil obrvi, zaprl je vrata za seboj in tudi njegov glas je bil tih, sikajoč, oster in trd, da so se zadirale besede v živo meso.

— Ničesar, prav ničesar! In kakor se le drznete podvomiti v te besede, vam ne bo nihče verjel, jaz pa vas bom zaradi obrekovanja tiral pred sodnika! Vi ste dekla, jaz pa sem oblast in pravica bo na moji strani! Pospravite in pojdite!

Stal je pred vrati vse dotlej, dokler ni bila gotova. Ko je hotela h gospe po slovo, ji je odprl hišna vrata in jih zaklenil za njo.

*

Mati je brala pismo, ki ga je poslala gospa, in ga je čitala dvakrat, trikrat, brisala si je vnete oči, ki so se venomer solzile, ter je sedla na klop, zakaj noge so se ji zamajale, iz glave kakor da ji uhaja razum, z dlanjo si je brisala potne srage s čela, potem je pogledala v sliko svete Terezije, ki je visela nad mizo, ter v kipec Jezusa-deteta, pa ju ni mogla prav razločiti. Svetle lučke so ji migetale pred očmi kakor kobilice na senožeti, roke so se same od sebe sklenile in ustnice so se pričele premikati, sprva kakor da bi hlipale po sapi, potem umirjeno, in čez čas se je razlegel njen glas zamolklo od zakajenih lesenih sten ter je v mraku, ki se je razlezel skozi majhna okna, žalostno vokal po luči in utehi:

— Sveta Terezija in ti Jezus moj, stojta ob strani grešnici moji hčeri, in če je potreba, udarita mene, njeno staro mater, ter pošljita kaznen nad mesto, ki jo je pogubilo, še bolj pa name, ki sem jo silila tja, nesrečnico!

V daljavi je rezgnil v noč žvižg vlaka, ki se je vil po dolini ponoči kakor svetel trak, drdrajoč skozi temo. Sto metrov pod kočo je ležala vas in skozi okna hiš so brlele luči, zadaj za cerkvijo je ležalo pokopališče in skromni spomeniki so bili v jasni mesečni noči kakor čreda belih ovčic, ki se ponižno pase na travniku.

Sedla je na klop pred kočo. Sedaj je noč in bo prišla; ponoči kakor tat, kakor človek s slabo vestjo, ki se čez dan skriva po hostah in goščah, ponoči pa išče skrivnih poti in se izogiba hiš in ljudi.

Njeno srce je zdrobljeno, oh, krvavi, krvavi . . . zakaj, le zakaj je vse to moralo priti nadnjo sedaj, ko je stara in smrti željna?

Utrujenost je legla na njeno sivo glavo. Vsa teža usmiljene ljubezni in vsa nesreča njenega otroka jo je vlekla k tlom. Zastavila si je usta z dlanjo in dahnila v noč skrivnostno, da je ne bi čule njive ter vas in hoste naokrog:

— Pavla . . .!

Pavla pa je stala zadaj za kočo. Prišla je po stezi, ki gre skozi gozd, in se je izognila hiš. Belo ruto je imela na glavi, košara ji je ležala ob nogah in tako sta se srečali: obe strti. Hči z zlomljeno mladostjo, mati upognjena pod bremenom hudega.

— Mati, ubila se bom!

Mati je bila trda v besedah. Srce je bilo polno usmiljenja, jezik pa je bičal:

— V greh si zatavala. To se bo spokorilo in zabrisalo, v grehu pa ne boš umrla, dokler sem živa tvoja mati! Skrij se v izbo vse dotlej, da bo minulo. Tisti pa, ki ti je storil sramoto, naj bo pogubljen že v življenju!

— Da, mati, naj bo pogubljen!

— In kdo je —?

— Ne vem. Prišel je in je šel . . .

— Stokrat bolj hudo, uboga!

Srce je govorilo in mati jo je peljala v kočo.

— Sedaj se spočij, ti nesreča moja!

Ogrnila jo je, ko se je vlegla na posteljo, zdrknila pod podobo svetnice na kolena in tako v molitvi zaspala.

*

Nihče v vasi ni vedel, kaj je prignalo Pavlo domov. Nekakšna bolezen, ali pa je bila kajžarska hči nerodna v mestu, ko ne zna drugega, ko do kolen tičati v zemlji in pleti. Tudi v cerkev ni šla, nikamor je ni bilo na spregled.

Pri oknu je posedala in je gledala na vas, ki jo je sneg zasul v sedlo in odrezal od doline. Zvečer so lajale lisice za kočo, veter je tulil, žvižgal ter trobil vijavice okoli strehe.

Mati je sedela pri peči in rezala polena v tenke treščice, iz katerih je rezala Pavla zobotrebce. Po trideset in trideset jih je z rafijo vezala v svežnjiče in jih metala v koš. Mati jih je nosila v trg k trgovcu in dobila zanje soli in sladkorja.

Tako jim je teklo življenje, kakor je govorila mati, pogovarjajoč se sama s seboj v to zemsko tegobo.

— Revščina je naše premoženje. Kar imamo mi premalo, imajo drugi preveč, pri nas je žalost — tam veselje, tu lakota — tam obilnost, Bog pa se jezi in bo udaril, ker so tako poteptali njegovo dobroto.

Pavla molči. Le včasih reče besedo, dve, ves čas pa jo gloda sramota na vznotraj in vse bolj postaja mračna in zakrknjena. Trda, neusmiljena, pošastna misel se plazi okoli srca. V očeh je bolj srd kakor žalost, bolj skrivnost kakor očitno trpljenje, več nepokoja kakor miru. Mati pa razmišlja:

— Kmalu bo čas, ko boš rešena. Nihče ne ve, samo Bog ve in Bog ti bo odpustil.

*

Naslednjega dne je bila sama. Mati je šla v trg. Zimsko solnce je lezlo skozi mraz, okna so bila prepletena z ledenkami.

Oblačila se je. Skozi krilo se je bočil trebuh in ko se je gledala v malem zrcalu, je močneje prepasala obleko in si oblekla še eno krilo, da je skrila, česar ni smel nihče vedeti. Odprla je okence in vsa dolina je ležala pred njo bela in čista kakor nevesta na poročni dan.

Iz vasi je donela harmonika. Svatje gredo v cerkev. Vrisk doni skozi čisti zrak, zvončki na saneh pozvanjajo in na klancu vidi konje, ki so opleteni s pisanimi trakovi . . .

Zapre okno, sede za mizo in si zatisne ušesa. Gleda vase, gleda vse bolj, da vidi vso svojo nesrečo tako grdo in okrutno, da je že vse temno okoli nje, da samo še tipa . . . Kamorkoli se hoče prijeti, da bi se potegnila k solncu, zdrkne nazaj v temo, zakaj sad v njej je težak kakor zemeljska obla . . . Fantje se ji bodo smejali in nihče več ne bo zavriskal pod njenim oknom. Z otrokom se bo vlačila po svetu . . . Kam bo šla, kam se bo zatekla, kdo jo bo vzel v službo . . . Gospa . . .? Tja ne gre, rajši umre od lakote, kakor da bi še enkrat prestopila prag te proklete hiše!

Mogoče bo umrlo — — —?

Prokletstvo bede tepta, kar je ustvarila natura, da je najlepše in najvišje na svetu. O, žena, ki z veseljem in hrepenenjem rodiš sad svoje ljubezni, o, prokletstvo, kadar pričakuje žena v strahu in trepetu plod svojega izkušnjavca!

Za hip zasanja: Leži v postelji, v lepi, beli postelji. Njeno dete leži ob njeni strani, majceno je, zaprte očke ima in zraven sedi oče... Ves solzen je od radosti in ponosa in hvaležnosti do nje, ki mu je dala otroka. Za roko jo drži in oba sta nema od prevelike sreče — — —

Tudi na smrt misli. Dà, na smrt misli to mlado dekle, ki je komaj pričelo živeti. Smrt... Človek se ubije, obesi, zastrupi in je potem tako strašen. Spomni se obešenca, ki so ga našli otroci pod nekim kozolcem. Kako jo je bilo strah nekaj dni. Lepo bi bilo umreti, če bi človek ležal v postelji kakor da spi. Da bi se prav nič ne spremenil. Ampak obrazi mrličev so beli, voščeni, spremenjeni, tako grozni so, ko leže stegnjeni v leseni krsti... Tedaj ne bi nič več videla teh zakajenih sten, teh podob, te drobtinice na mizi. Njeno telo bi ležalo v zemlji in dež bi jo močil in njene ustnice bi se razmazale od mokre prsti, v njene oči bi se zajedli ostudni črvi... Streslo jo je. Njeno življenje je bilo močnejše ko misel na smrt. Začutila je, da se nikakor ne bi mogla za vedno ločiti od vseh teh revnih znanih stvari, ki jo obdajajo.

V njenem telesu se je zgenilo. Stiskala je trebuh k mizi in prežeta od vsega trpljenja, ki ga je prenašala te hude mesece, se je oklepala dan za dnem bolj misli:

— Če bi ga ne bilo... Če bi umrlo...!

Nihče drug ne ve za to, ko mati. Če je prišla znanka, jo je pridržala mati v veži, tačas je Pavla legla v posteljo in dekleta so govorila, da je hudo bolna, da leži — — —

*

Popoldne je nenadoma prišla njena sestra, ki je bila poročena v sosednji vasi. Redkokdaj jih je obiskala. Imela je veliko družino, njen mož pa je bil že dve leti na Holandskem v rudokopih.

— Ali si že vstala —? No, glej, kako ti to privoščim! je vzkliknila, ko je videla sedeti Pavlo za mizo.

Pavla se je ustrašila. Skrbno boječe je pogledala na svoj trebuh ter si ogrnila okoli pasu še volnen plet.

— Saj ni tako hudo, kakor je pravila mati. Zdi se mi, da si se celo nekoliko zredila!

Pavla se je hudo zbala, da ne bi sestra česa opazila.

— Ne, to se ti samo tako zdi, veš, sedaj, ko me že toliko časa nisi videla.

Sestra je sedla tik k nji, se skrivnostno nasmehnila in prijela Pavlo za roko.

— Veselo novico ti prinašam —!

— Meni —? Kakšno —?

— Boštjanovega Anzo poznaš!

— Seveda ga poznam, saj sva v šolo skupaj hodila.

— Vidiš: mi piše mož, da mu je naročil Anza, naj poizvem, kako je s teboj. Če bi hotela na Holandsko k njemu. Dobro zasluži in bi te rad imel za ženo, če že nisi komu drugemu oddala srca.

Pavla je povsila oči.

— No, ti je všeč ta novica —? Anza je priden fant, lep in močan, tih in miren, ne popiva — dobro ti bo pri njem!

Pavla pozna Anzo, dobro pozna. Velikokrat je govorila ž njim, dekleta so ga imela rada. Imel je v vasi besedo s trgovčevno Ano, pa se je razdrlo, ker je bil stari preošaben, da bi jo dajal nemaniču. Ko je odhajal v tujino, je prišel k nji po slovo. Sedela sta pred kočjo in hudo mu je bilo po teh hribih, ki jih bo zapustil, in kar razjokal se je, ko sta si segla v roke. Večkrat je mislila nanj . . . Toda pred dvema letoma je bila še tako mlada, da se še misliti ni upala na tega fanta.

— Povej vendar! Zakaj molčiš —?

Pavla blede in molči sama vase. V glavi ji bobni, kakor da bi se valovi zaganjali čeznjo. O, zakaj je le prišla sestra s to grozno novico! Anza . . . Dà, to je prelepi fant njenih sanj! Sedaj, ta hip občuti, kako s hrepenenjem bi šla za njim, makar na konec sveta . . .

— Ali si čudna! Povej vendar!

Pavli se zahoče enega samega njegovega pisma. Pisal ji bo: Draga Pavla . . . in v besedah bo ljubezen, sladka ljubezen bo dihala iz vrstic. Ah, samo enkrat, saj potem bo konec . . . Potem bo — — —

— Da, piši, da ga imam rada!

Sestra se je razveselila. Smejala se je in govorila:

— Večkrat mi je že pisal France, kako je priden in pameten Anza. Da ne mara za dekleta, ki se mu kar obešajo, da bi rad imel za ženo domačinko. Kakih deset let da bo delal v rudniku, potem bi se vrnil, kupil hišo in zemljo. No, glej, in tebe si je izbral! Boš videla, kako srečna boš z njim! Le pazi se sedaj in kmalu ozdravi! Bom napisala, da ga srčno pozdravljaš, kajne?

— Da, srčno ga pozdravljam!

Sestra je še dolgo govorila. Tako lepo: o hišici sredi vrta, o otrocih, o njivah in živini . . . Potem je šla naprej v trg.

*

Ko so utihnili koraki po zamrznjeni stezi, je šla Pavla po drva. Mrazilo jo je, da so ji zobje šklepetali. Zadaj za kočo si je naložila na roke nekaj debelih panjev, da bi jih zmetala v peč. Tedaj je naenkrat planila v njeno telo silna bolečina, kakor da bi jo kdo s kolom udaril po križu. Spustila je polena na tla in se je zgrabila z rokami pod trebuh. Bolečina je za hip pojenjala, potem pa znova še silneje pritisnila. Sedla se je na prag in zaječala kakor ranjena žival.

Pred oči ji je stopil Anza ter vabil. Velik je bil, svetle lase je imel in na smeh se je držal.

— Pridi, Pavla, pridi na moje srce, ki te čaka!

Potem je nastala tema vse naokrog. Njena ura je prišla . . .

Zavlekla se je v prazen hlev in omahnila na steljo. Z rokami je grabila po listju, njeno telo se je zvijalo, kakor da so se ji polomile kosti.

— O Bog, o Bog, nehaj, nehaj! je kričala.

Tedaj je bolečina narasla do neznosnosti. Telo se ji je trgalo na dvoje. Zaprla je oči in se onesvestila . . .

Ko se je zavedela, je ležalo med njenimi nogami dete. Njegov plač je bil silno šibak, komaj da ga je slišala — v nji pa, kakor da sliši bučanje šumečih slapov, zazdelo se ji je, da prodira stene, da leze pod nebo, da ga bodo zdaj zdaj slišali ljudje in bodo prišli . . .

Dvignila se je na kolena in ga potegnila k sebi. Občutila je v roki živo, toplo, vlažno meso. Že se je ganila v njenem srcu iskrica materine radosti . . . Stisnila ga je k svojemu licu in — — — Pred hišo je slišala šum . . . Spustila ga je na tla, pokrila z listjem in odtavala v izbo. Nikogar ni bilo. Hotela je nazaj . . . Dete kliče, veka . . . S težavo se je privlekla do postelje in omahnila. Glava ji je padla vznak na blazino in pogreznila se je v črno brezno . . .

Pozno ponoči se je zbudila in je zagledala pred seboj obupan materin obraz.

— Kaj si storila, nesrečnica! je ihtela starka in lomila roke nad njenim ubogim telesom.

*

Ko je prišel zvečer gospod Drganc k večerji, je našel svojo ženo vso razburjeno.

— Beri! Oh moj Bog, kako je to žalostno! je vzdihovala gospa.

Gospod je vzel časopis in čital: „Grozen zločin pokvarjenega dekleta. Že dalj časa so se širile pri nas skrivnostne besede v Pavli Vrabčevi, ki je bila baje bolna več mesecev, da pa je pod to namišljeno boleznijo najbrže skrivala svojo nosečnost. Tudi orožništvu so prišle te govorice na uho. Ko so preiskali hišo, so našli v hlevu že precej razpadlo

trupelce novorojenčka. Zdravniška komisija je ugotovila, da je bilo dete živo rojeno. Ker ni obstojal nikak dvom, da je mlada mati svoje dete umorila, so jo aretirali in odvedli v zapore okrožnega sodišča. Dekle ni hotelo ničesar izpovedati. Ta zakrknjenost priča o strašni pokvarjenosti današnje mladine. Kam plovemo!?”

— Ti pa si ji hotela še potuho dajati!

Gospa danes ni mogla večerjati.

SOCIOLOŠKE ENAČBE SEDANJOSTI

I V O G R A H O R

III

(Konec.)

Problem kulturnega delavca ni še nikdar segel tako globoko kot v našem stoletju. To je zavedlo predvsem njega samega na čisto kriva pota. Iznašel si je zbirko krilatic, izrazov, s katerimi je navadno označeval stvari, ki mu niso bile pojmovno jasne. Nastala je splošna zmeda. V takih razmerah, ko je tudi kulturna produkcija zelo padla, ni čudno, da smo tudi pri nas zašli z esejistično literaturo v zagato in da še doslej nismo vsega razčistili.

Prva taka krilatica je izraz „*duhovni človek*“. Sem spadajo tudi besede: duh, duhovnost, poduhovljenje itd. Vsak dan jih vidimo tiskane, izgubile so že zvok, preden smo mogli začutiti njih resnično vsebino. Razumljivo je, da se jih radi tega že ogiblremo in bi najrajši videli, da bi jih ne bilo, ker se nam zdi, da se z njimi postavlja tako samozvani „duhovni človek“ v pozo pridigarja in si kar na lepem vzame pravico, obdelovati ljudi z najslabšimi priimki nekulturnih, materialističnih in takšnih ničvrednih bitij, dočim je sam vzvišen. Ako dobro premislimo, ni ta moralistični, pridigarski ton nič drugega kot nezrelost pa odtujenost kulturnega delavca samega in je njegova bodočnost v tej smeri le končna zagrenjenost in brezplodnost v delovnem smislu.

Najvztrajnejši nosilec teh izrazov je bilo pri nas mladinsko gibanje, in sicer njegov katoliški del, ki se je razvijal itak v svetu, kjer so se ti izrazi že prej neprestano pojavljali, saj so doma v našem verskem in cerkvenem življenju, podobno kot „*duša*“, katero pa je moderna psihologija že precej veljavno opredelila in jo tako izločila iz javnega prometa. Omenjena struja v naši javnosti si je celo nadela za nalogo „*poduhovljenje vsega življenja*“, razdelila ljudi na duhovne in neduhovne ter s tem že za moralno manj vredne in vredne.